

надто тяжкі випробування і свої людські немочі... ніколи не зрікався своїх євангельських християнських ідеалів, з глибини душі дякував Всемогутньому творцю за те, що Він не дав отому страшному досвіду зачепити своїми залізними пазурами його переконань і ясних, наче у дитини, вірувань», про що писав Тарас Григорович у своєму «Щоденнику»¹.

Заслуговує уваги стаття в «Шевченківській енциклопедії». В 6 т. – Т.1: НАН – К., 2012. – С. 526 – 528. Тут йдеться про те, що Буквар Шевченка «свідчив глибоку релігійність Шевченка», «Шевченко прагнув надати навчальному процесові за допомогою «Букваря» істинно християнського змісту, не спотвореного інститутом церкви (передусім російським цезаропалізмом). Це засвідчує щоденників запис 10 грудня 1857 року. Автор статті Василь Яременко відзначає, що через свій «Буквар» Шевченко навчав людей правди й любові. Про Христову науку любові розповідається у другому розділі під назвою «Молитви». До нього належать Господня молитва («Отче наш»), Нікейсько-царгородський «Символ віри, молитва диякона Єфрема Сирина» та коментарі до них, в яких Шевченко пояснює виникнення цих церковних текстів. Розділ «Молитви об'єднує основна заповідь християнства – заповідь любові християнства»².

Таким чином, монографія «Бог і Шевченко (філософсько-християнська інтерпретація)» Михаїла Шевченківа – важливе досягнення нашої науки. У праці ґрунтовно висвітлено складну проблему світогляду і дискурсивної практики митця, яка зазнала прикрих інсинуацій у шевченкознавстві. У ХХ столітті антигуманний комуністичний режим та його адепти всіляко спотворювали духовний і гуманістичний пафос творчості Тараса Шевченка, оголошували його атеїстом і борцем із релігією. Із здобуттям Україною незалежності науковці заперечили заангажований погляд на твори Кобзаря, по-науковому правдиво висвітлили його духовні шукання, його віру в Бога. Як філософ своє вагоме слово у правдиву картину до портрету Тараса Шевченка вніс Михаїл Шевченків. Він зумів на основі широкого архівного і фактичного матеріалу, спогадів сучасників, творів поета відтворити об'єктивну велич духовності митця, його глибокі релігійні почуття, віру в Бога, що вели його непростими дорогами життя.

Микола Ткачук, д-р філол. наук, проф. (Тернопіль)
Вадим Ткачук, доц., канд. філолог. наук (Тернопіль)

Візантійські концепти у художньому світі Тараса Шевченка

(Бігун О. А. Byzantium: pro et contra. (Амбівалентність візантійства у творчості Тараса Шевченка. Монографія). – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. – 412 с.)

Потяг до універсальних істин у Шевченковому світогляді тісно пов'язаний з посиленою увагою до християнської ідеї. Насамперед, християнство приваблювало Т. Шевченка ідеальною гуманністю, поетизацією заповідей братолюбства, любові, миру, піклуванням про суспільну справедливість, про найбільш принижених та вбогих. Компаративні дослідження Шевченкової спадщини, сфокусовані довкола з'ясування взаємодії художнього світу митця з християнською традицією, мають довгу історію і певні здобутки. На жаль, візантійська духовна культура, у силовому полі якої пройшли етапи формування Т. Шевченка як особистості і митця, майже повністю випала з поля зору шевченкознавців.

Докладне дослідження візантійських інтенцій у творчості Т. Шевченка у монографії Ольги Бігун засвідчує – це концептуально новаторська завершена компаративістська студія. Її

¹ Шевченко Т.Г. Журнал // Шевченко Т.Г. Твори: У 3 т. – Т.3. – К.: ДВХЛ, 1954. – С. 105 – С. 106.

² Яременко В. Букварь Южнорусский // Шевченківська енциклопедія: В 6 т. – Т.1. – К.: НАН України, Інститут літератури ім. Т.Г.Шевченка. – С.526 – 528.

актуальність, об'єкт вивчення, наукова новизна, а також теоретичне й практичне значення належним чином обґрунтовані. Не викликає заперечень і загальна структура монографії, з якої чітко проступає Шевченкова перцепція і рецепція візантійства, а разом з тим – типологічні кореляти креативних компонентів художнього світу Тараса Шевченка (іконічна парадигма символу, християнська етика й естетика, поняття «святості», «соборності», образи книги, храму, концепт «знання», церковнослов'янська мова, міфологема «слова» тощо), що стосуються широкого культурно-історичного пласту давньоруської доби. Важливо, що авторка звернулася до історичної проєкції візантійства, оскільки пошук генетичних витоків дозволяє ясніше окреслити саме явище та його сутнісні риси.

Ольга Бігун загалом обрала переконливу форму наукового викладу. Вона аргументовано використала вкраплені твердження, що логічно вплітаються до теоретичного дискурсу дослідження, таких зарубіжних і вітчизняних учених-візантологів, як Г. Бонд, А. Домановський, Ю. Живов, Г. Літаврін, Д. Оболенський, Ф. Успенський, Ю. Чорноморець, І. Шевченко. У студії вдало трактуються складні моменти Шевченкової символіки, подається докладний аналіз біблійної топіки. Вагомим аспектом є екзегетика духовно-релігійних категорій.

Дослідниця подає цілісну картину генези та становлення поняття візантійства. Аргументовано висвітлено джерела Шевченкових уявлень про візантійство, якими, безперечно, була «Історія занепаду та руйнування Римської імперії» Е. Гіббона (згадується у Шевченковій повісті «Художник»), прогресивна думка українських та світових демократів. Так, у герценівській публіцистиці Візантійська імперія символізувала тогочасну Росію з усіма вадами: абсолютизмом, державно-бюрократичною ієрархією, непомірними розкошами «власністью», корупцією, цензурою, невіглаством, політичними доктринами православ'я. Натомість для консервативного крила російської суспільно-політичної громади ідеологічна модель візантійства поставала зразком, прикладом «найкращої з епох». Зокрема, візантійську модель суспільного буття активно сприйняли слов'янофіли. На думку авторки дослідження, Шевченкова перцепція суспільно-політичної парадигми візантійства знайшла втілення у висловах «візантійство прославлять», «візантійський Саваоф», в яких опосередковано проступають відгуки слов'янофільських ідей про «візантійський ідеал». Рецепція суспільно-політичного аспекту поняття «візантійство» у Шевченкових творах демонструє виразне ідеологічне забарвлення та найчастіше виступає у статусі «чужого» загрозливого світу, як це слідує з докладного аналізу поеми «Гамалія».

Авторка рецензованої праці переконливо веде мову про іншу сторону візантійства – це візантійство у позитивному розумінні, що асоціюється з християнською духовністю, а разом з тим уособлює церковний обряд, архітектуру, іконопис які поет сприймає як невід'ємний чинник культури українського народу. Власне, дослідженню візантійської традиції у творчості Т. Шевченка з оперттям на українську національну історію, ментальність, духовність присвячено більшу частину монографії. Застосовуючи мультидисциплінарні стратегії, діалог «Т. Шевченко – давня українська культура» вибудований із залученням широкого спектра богослужбової та духовної літератури, східнохристиянської патристики, творів малярського мистецтва (іконографії), архітектури тощо.

Ольга Бігун методологічно точно порушує питання парадигми символу у Шевченковій поезії, яка через візантійську та давньоруську літературу унаслідок рецепції/традиції знайшла своє втілення у творах українського поета. Підкреслено основну специфіку візантійської культури, яка полягає в екзегезі Святого Письма. Звідси ключовими в методологічних підходах є поняття «ікона» та «іконічне», де «іконічне» – це сприйняття світу як образу іншої реальності в рамках релігійної свідомості. Авторці вдалося адекватно висвітлити образ Святої Трійці у Шевченкових поезіях та творах давньоруського періоду, з чого випливає, що іконічна парадигма символу у Тараса Шевченка стала логічним продовженням києворуської та ще далі – візантійської традиції, в основі яких лежить одна основа: універсальний принцип християнських світоглядних та естетичних принципів.

Докладно й зусібічно досліджено топіку святості у творах Т. Шевченка. Виявляється, що поряд з канонічною богословською екзегезою поет переосмислює носіїв святості в душі народної агіології (Богородиця, Ісус Христос, Святі, ангели, святі місця) з додаванням

елементів авторської «канонізації» та інтерпретації. Отже, християнсько-філософські структури в Шевченковій рецепції трансформуються у загальнохристиянську модель наближення святості до пересічної людини. В образі Святого Тараса Шевченка бачив людину, яка демонструє ідеал моральності як норму життя, що відкриває шлях до Царства Небесного.

У контексті святості авторка докладно аналізує символічну паралель «Київ – Єрусалим» у творах Т. Шевченка та літературі давньої доби. На основі багатого фактологічного матеріалу Ольга Бігун з'ясувала, що змістове наповнення «єрусалимної» ідеї засвідчує ґрунтовні знання поетом старозавітної догматики в царині юдейської історії та культури. Уподібнення Києва Єрусалиму проводиться на основі символізації та алегорезування. Уводячи до дискурсу художніх творів міфологему Єрусалима, Тарас Шевченко розраховував на актуалізацію її біблійного семантичного поля з транспонуванням на соціально-політичні, культурні й духовні потреби епохи. Присутні в образі Києва й мотиви горнього Єрусалима, причетності до Божого промыслу, місця, яке репрезентує тут «світ інший». Шевченкове трактування «єрусалимності» Києва як сакрального, а не політичного центра близьке до «київської» ідеї українських полемістів XVI – XVII ст.

На сторінках рецензованої праці переконливо обґрунтовано ідею храму, яка в Тараса Шевченка виразно проступає на кількох рівнях: архетипному, доктрина-релігійному, світоглядно-релігійному та естетичному. Дослідниця загострює увагу на проблемі конфронтації віри й обрядовіства, яка має у Шевченкових творах має відкритий характер. Обстоювання «святої» віри перед загрозою її перетворення в ідолопоклонство є свідченням глибинної релігійності поета. Світоглядно-релігійний рівень осмислення ідеї храму у творах поета має низку аналогій у догматично-релігійній площині, зокрема в перцептивній частині освоєння горизонту святописемних патристичних положень про християнський храм. Насамперед, це стосується екзегетики християнського постулату «людина – храм Божий».

Ольга Бігун обґрунтовує поняття соборність, що має виразні маріологічні ідеї. Варто відзначити іконографічний аналіз Шевченкових сепій «Розп'яття» та «Воскресіння», в якому доволі скрупульозно простежено використання канонів західної та східної школи іконопису. Важливо, що дослідниця проводить типологічні паралелі христологічних архетипів «розп'яття» та «воскресіння» у літературних творах. Спираючись на культурологічні підходи та рецептивні стратегії перекладознавства, у рамках компаративних студій Ольга Бігун досліджує переклади Т. Шевченка «Псалмів Давидових». Услід за В. Коптіловим аргументовано доводиться конгеніальність Шевченкових перекладів. Їх характерною ознакою є аналогічний першоджерелу авторський набір індивідуальних стильових домінант. Вплив церковнослов'янського джерела позначився на поетичній мові Шевченкових псалмів, збагачених і церковнослов'янськими, і новими лексично-морфологічними новоутворами, що сприяли поетичній образності та патетичному стилю. Окрім типологічних наближень з оригіналом на тематичному, стилістичному чи композиційному рівнях, аналізується ритмічна організація «Псалмів Давидових», що утворює синтагматично-парадигматичну єдність, якої досяг Т. Шевченко у результаті титанічної роботи над осмисленням псалмів ще з ранніх років.

Аналізуючи концепцію «братолюбія», Ольга Бігун здійснює змістовні висновки про маріологічний аспект христологічного дискурсу любові у Т. Шевченка. На прикладі поезії «N. N.» (Така, як ти колись лілея...) дисертантка доводить використання Т. Шевченком візантійської марійської версії у ремінісценціях. Джерела логосних ідей Богородиці проаналізовано у типологічних зіставленнях Акафісту до Пресвятої Богородиці Романа Сладкоспівця та поемах Тараса Шевченка «Марія» та «Неофіти».

Отже, акцентуємо на тому, що монографія Ольги Бігун відзначається глибоким науковим осмисленням завдань, мотивованістю й аргументованістю у розгортанні більшості положень, науковим дискурсом. Попри загалом високу оцінку, рецензована монографія не позбавлена деяких застережень. Зокрема, у дослідженнях образу моря у Т. Шевченка варто було глибше закріпити паралелі «слов'янського моря» у О. Пушкіна, адже цей образ у російського поета є опосередкованим відлунням «візантійських» ідей слов'янофілів. На наше переконання, дослідження малярської спадщини у контексті візантійської традиції з урахуванням інтеракційних явищ та аспектів взаємодії поетичних та пластичних мистецтв у

творчому доробку Т. Шевченка потребує окремого розділу. Утім, зазначені зауваги суттєво не знижують загалом високого наукового рівня рецензованої праці, не порушують її наскрізної літературознавчої концепції. Вважаємо, що монографія Ольги Бігун "Byzantinum: pro et contra. (Амбівалентність візантійства у творчості Тараса Шевченка)" актуальна, що, без сумніву, збагачує сучасну літературну компаративістику.